

UDK: 681.42.37:371.3

Shuxrat XOLMURODOV,
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: shxolmurodov@gmail.com

TerDPI Informatika va uni o'qitish metodikai kafedrasini mudiri, PhD S.Sattorov taqrizi asosida

CURRENT STATE OF THE PROBLEM OF THINKING DEVELOPMENT IN GENERAL SCHOOL STUDENTS

Annotation

The article describes the current situation of the problem of development of thinking among students of a general education school from a critical point of view.

Key words: staff, national, program, rule, knowledge, mastery, development, ability, thinking, talent, spirituality, generation, perfect, society.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ У ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье с критической точки зрения описано современное состояние проблемы развития мышления учащихся общеобразовательной школы.

Ключевые слова: кадры, народ, программа, правило, знание, мастерство, развитие, способности, мышление, талант, духовность, поколение, совершенное, общество.

UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINING HOZIRGI AHVOLI

Аннотация

Maqolada umumta'lim maktabi o'quvchilarida tafakkurni rivojlantirish muammosining hozirgi ahvoli tanqidiy nuqta nazaridan bayon qilingan.

Kalit so'zlar: kadr, milliy, dastur, qoida, bilim, o'zlashtirish, rivojlanish, qobiliyat, tafakkur, iqtidor, ma'naviyat, avlod, barkamol, jamiyat.

Kirish. Mamlakatimizda “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” hamda “ta’lim to’g’risida”gi qonun natijasida ta’lim tizimida katta ijobiy o’zgarishlar amalga oshirilmoqda. Umumta’lim maktablari o’quvchilarining bilimlarini oshirishlari, muayyan fan asoslarini chuqur, mukammal va puxta o’zlashtirishlari qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, mantiqiy fikrlashi va tafakkuri rivojlanishiga e’tibor qaratilmoqda.

Inson tafakkuri, ilmiy salohiyati, qobiliyati mamlakatimiz ijtimoiy boyligi sanaladi. Kelajakda Vatanimizning farovon bo’lishi ko’p jihatdan bugungi o’quvchi – yoshlarimizning iqtidoriga, iste’dodiga, chuqur va zukko tafakkurli, bilimdon va ma’naviyatli bo’lishiga bog’liq.

Yosh avlodning barkamol bo’lib yetishishida informatika ta’limining ahamiyati katta bo’lib, informatika nafaqat barcha fanlarni o’zlashtirishda, balki umuman, jamiyatda insonlarning o’zaro aloqaga kirishishida – muloqotning shakllanishida ahamiyatli.

Bugungi kunda informatika fani oldiga qo’yilgan asosiy vazifalardan biri – bu yoshlarda o’z yaikrlarini mustaqil, mantiqiy ketma-ket, izchil, mediata’lim texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalangan holda, ta’sirli holda yetkazib berishdan iborat.

Informatika fanini o’qitish masalalariga aniqlik kiritish, bu sohada to’plangan barcha yutuqlarni yanada boyitish, ularni umumlashtirish, nazariyaning amaliyot bilan uyg’unligini isbotlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish, tafakkurning ko’p qirraliligini informatika o’qitishda amalga oshirish, umumta’lim maktablari uchun talim berish metod va usullarini ishlab chiqish hozirgi pedagogika oldida turgan, hal qilinishi zarur bo’lgan dolzarb vazifalardan. Chunki tafakkur ko’p qirrali

bo’lib, o’quvchi bilimi rivojlanib, bir necha aqliy faoliyat bir vaqtning o’zida amalga oshadi, bu esa o’quvchi shaxsi rivojlanishiga turki bo’ladi.

Umumta’lim maktabi o’quvchilarida tafakkurni rivojlantirish ko’p jihatdan o’quv – tarbiyaviy jarayonni tashkil etishga bog’liq. Shu bois ta’limda tafakkurni rivojlantirmasdan, zamonaviy texnologik usullarni qo’llamasdan turib, kreativ fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash mumkin emasligi hech kimga sir bo’lmasa-da, bu sohada hali ko’zga tashlanadigan ish qilinganicha yo’q. Ayniqsa, hozirgi informatika fanini o’qitishda o’quvchi tafakkurini rivojlantirishning asosiy omili bo’lgan falsafiy qonuniyatlar va kategoriyalarga tayanish, falsafiy mushohadalar yuritish xulosalar chiqarish e’tiborga loyiq. Negaki, barcha fanlarning metodologik asosi falsafa bo’lishi bilan birga, har qanday fan qonuniyatlarining asosi falsafiy kategoriyalardan iborat. Shunday ekan, ta’limni tashkil etishning amaldagi nazariyasi va an’anaviy pedagogik amaliyot zamon talablariga to’liq javob bera oladimi, informatika fanini o’qitishda falsafiy bilimlarning o’rni qanday, degapn savol tug’iladi [2].

Informatika fani o’quvchilar mavqeini, faolligini, ilmiy dunyoqarashini kreativligini yuqori darajaga ko’tarmasdan va o’quvchilarni o’quv – tarbiyaviy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirmasdan turib, shuningdek, falsafiy bilimlarni o’rgatmasdan oldin ularning tafakkurini rivojlantirish mumkin emas. O’quvchi faoliyatini o’rganish, bilimlarni o’zlashtirish jarayonini ularning tafakkuriga mo’ljallab tashkil etish muammosini tadqiqi etishda O’zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A. Karimovning fikri dasturulamal bo’lib xizmat qiladi: “... ta’lim – tarbiya ong mahsul, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivoji ham belgilaydigan omildir... Ongni va tafakkurni

o'zgartirmasdan turib, biz ko'zlagan ozod va obod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi".

Shuning uchun ham ushbu tadqiqot ishi informatika o'qitishning ilmiy salohiyatini ko'tarishning metodologik asoslari, o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish va o'z fikrini mustaqil ifodalashda mantiqiy ketma-ketlik, izchillik, informatika faniga oid so'zlar zahirasidan o'rinli va samarali foydalanishning nazariy asoslari, shuningdek, amaliy – tatbiqiy masalalar haqida fikr yuritiladi.

Tadqiqot ishida umumta'lim maktablarida informatika fanini o'qitishda o'qituvchining falsafiy bilimlardan xabardor bo'lishi, mavzularga olamning yagona falsafiy tushunchasining har tomonlama shakllanishi nuqtai nazaridan yondashishi, darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etishi va muntazam ravishda o'z ustida ishlab borishi, mustaqil fikrlashi, mashg'ulotlarni kreativ o'tishi e'tiborga olingan [3].

Ta'lim-tarbiyaviy jarayonda borliq va uning elementlari (butun va bo'lak)ni, narsa va hodisalarning mavjudligi, ularning o'zaro biri ikkinchisi bilan aloqadorligi tizimni, shu bilan birga o'zaro farqlanishini, narsalarning xususiyatlarga ega bo'lishini, ularning zamonda mavjud ekanligi (zamon kategoriyasi)ni, inkor va tasdiqni ifodalashi (bo'ltishli – bo'lishsiz, inkor – tasdiq)ni va boshqa falsafiy – hayotiy tushunchalarni informatika faniga oid tushunchalar bilan muqoyasa qilinishi maqsadga muvofiq. Buning uchun o'qituvchi doimo izlanishda bo'lishi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan tanish bo'lishigina emas, balki uning yaratuvchisi bo'lishi lozim.

Informatika fani darslarida yaratilayotgan innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishda asosiy e'tibor o'quvchining informatikaga doir atamalardan to'g'ri, ta'sirli foydalana olishiga qaratilmog'i kerak. Buning uchun esa o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga e'tibor qaratilmog'i zarur. Bu esa informatika fani o'qituvchilari oldiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Ma'lumki, tafakkur orqali insonlar olam sirlarini anglab yetadilar, hukm – xulosalar chiqaradilar. Shuning uchun ham ushbu masalalarga azal-azaldan e'tibor berib kelingan. Qomusiy olimlarimiz Abu Rayhon beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiyalar ijodiga nazar tashlasak, ularda bola tarbiyasi undagi aqliy faoliyatni rivojlantirish masalalari borliq va uning qonuniyatlari bilan qo'shilgan holda beriladi [6].

Mantiqiy fikrlash bo'yicha Abu Ali ibn Sino o'z fikrlarini bayon etib, turli mantiqiy usullarni ta'riflash, hukm – xulosa chiqarish, ayniqsa, isbotlash tufayli insonning aqliy qobiliyati borgan sari rivojlanib borishini ta'kidlab o'tadi [5].

Falsafa va mantiq ilmidagi tafakkur o'stirish masalalari Arastunning "Metafizika" monografik asarida bayon etilgan. Uning fikricha, dialektika – oddiy suhbat qurish san'ati emas, balki borliq va tafakkurning umumiy asoslarini bilish, birinchi navbatda, falsafiy tadqiqotlarni ilmiy metodda aniqlash. Bunda sezgi va tafakkurimiz bergan ma'lumotlar asosida falsafiy va ilmiy bilimlarni qurishda haqiqiy metodni tushunish anglandi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Inson tafakkuri va mantiq masalalari akademik J.Tulenov, A.Choriev, I.Ergashev, V.Alimasov kabi professorlarning tadqiqot ishlarida o'z ifodasini topgan. Ularda shaxs tafakkurini rivojlantirish uning kamolotga yetishishida falsafiy dunyoqarash asos bo'lishi ta'kidlangan. Jumladan, akad. J.Tulenov mantiqiy fikrlash o'z fikrini asoslash tufayli o'quvchida tafakkur takomil bo'lishini ta'kidlab, "Muayyan mavzudagi o'z nuqtai nazarini bayon qilishning mantiqiy metodlaridan foydalana bilsin. Bunda inkor etilgan fikrlarning asossiz ekanligini isbotlaydigan dalillar bo'lishi kerak" deb tushuntirsa, I.Ergashev: "butun falsafa har bir inson ongi va tafakkur tarzi, dunyoni idrok etishi, unga munosabati, o'zligini

anglashdarajasi, qadar-qimmati bilan bog'liq bo'lgan qarashlari hamda amaliy faoliyatining majmumi", deya ko'rsatadi. V.Alimasov "falsafaga oid bo'lmagan mavzu ham yo'q, mazmun ham yo'q" ekanligini isbotlaydi.

Mantiq – insonga shunday bir qoida beradiki, bu qoida yordamida inson xulosachiqarishda xatolardan saqlandi.

Falsafa va informatika fanida butun va bo'lak munosabatlari, ayrimlik, xususiylik masalalari bo'yicha Farididdin Attor "jamiki ashyolar" hodisa va sifatlar yakkalik, alohidalik va umumiylikqonuniyatiga bo'ysundi, deb aytgan edi.

Farobiy ta'limotiga ko'ra: "Hamma narsalar uchun umumiy jism – olam. Demak, umumiylik mavjud ekan, alohidalik, xususiylik ham mavjud. Ular bir-birlari bilan o'zaro aloqador – dialektik birlikda. Umumiylik va xususiylikni aniqlash, fikrlash – bu fahm – farosat va zehning tafakkur tomon siljishida namoyon bo'ladi".

Professor H.Shamsiddinov ayrimlik, xususiylik va umumiylikni psixologik omil deb ko'rsatadi. Ob'ektiv voqelikdagi narsa – hodisalarni nomlashda dialektikaning muhim kategoriyalari bo'lgan ayrimlik, xususiylik va umumiylik yetakchi o'rin tutishini ta'kidlaydi.

Professor A.Nurmanov xususiylik va umumiylik o'rtasidagi aloqadorlikni his qilish ahamiyatkasb etishini ko'rsatib, "Agar kishi fahmiybilish darajasida qolib, xususiyliklarni umumiyliklarni umumiylikka birlashtira olmasa, u haqiqiy ob'ektiv bilimga erisha olmaydi", – deydi. Ana shu fikrlarni tilshunos olim R.Safarova davom ettirib, uning inson ongida, tafakkurida qanday ahamiyat borligini isbotlagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ob'ektiv birlikdagi umumiylik va xususiylik tushunchalari orasidagi aloqadorlik inson ongida umumiylik va xususiylik tushunchalarining ifodasi aniq aks etishi bilan bevosita bog'liq. Professorlar H.Ne'matov, O.Ta'kidlaganidek, fanlar taraqqiyoti shu davrning ilg'or falsafiy fikri, davri uchun yetakchi bo'lgan fan sohalarining yutuqlari bilan uzviy bog'liq.

Yuqoridagilardan xulosa qilib, aytish joizki, o'quvchilar fahm – farosat, tafakkurorqali olamni o'rganadilar, faoliyat ko'rsatadilar, isbotlaydilar, farqlaydilar, butun, yaxlit ob'ektni bo'laklarga bo'linish xususiyatlarini, butunga aylanish tomonlarini, umumiylik va xususiylikni, ular o'rtasidagi aloqadorlikni anglab etadilar, ulardan zaruriy xulosalar chiqardilar. Bularning barchasi o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishning zaruriy shartlari bo'lib hisoblanadi. Chunki har qanday fanning asosini falsafa va mantiq fanlari tashkil etadi. Shu bois tadqiqot ishimizning katta qismini umumiylik va xususiylik borliqning butunligi va uning qismlarga ajralishi masalalarining informatika fanini o'qitish jarayoniga tatbiq haqidagi ma'lumotlar egallagan. Umumta'lim maktablarida informatika fanini falsafiy jihatdan o'rganish, shu asosda o'quvchilar tafakkurini o'stirish tadqiqot ishimizning asosini tashkil etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha ulkan ishlar olib borilmoqda. Bunday islohotlar har bir fan, jumladan informatika fani oldiga katta mas'uliyat yuklaydi. Bu mas'uliyatli vazifani ado etish, ayniqsa, informatika o'qituvchisi oldiga ulkan vazifalar qo'yilmoqda. Ular oldiga quyidagi uch vazifa qo'yilgan:

- 1) o'quvchining fikrlash qobiliyatini shakllantirish;
- 2) o'z fikrini informatika fani orqali voqklashtirish;
- 3) informatika faniga oid matnini yozma shaklda ifodalash.

Bularning asosida o'quvchi tafakkurini o'stirish yotadi. Chunki fikrlash ham, uni nutqiy moddiylashtirish ham va yozma shaklda berish ham inson tafakkuri mahsuli sanaladi.

O'qitishning didaktik metodlari sohasida to'plangan barcha boyliklarni egallash va ularni har doim yangilab borish o'qituvchilar oldiga o'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim berish vazifasini qo'yadi.

Psixolog olim E.G'oziev yuqori sinf o'quvchilarida tafakkur mustaqil, chuqur bo'lishi kerakligi haqida o'rinli fikrlarni aytgan. Yuqori sinfda informatika fanidan mustaqil fikr yuritish metodikasi va texnikasi vujudga keladi, bilim olish ko'nikmasi paydo bo'ladi.

Bularning barchasi o'quvchilarda tafakkurni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Tahlil va natijalar. Ta'limda kreativlikni tashkil qilish, darsni loyihalash muammolari majmuai o'rganish orqali tafakkur o'stirish masalalari R.Ibragimov, L.M.Fridman va I.Yu.Kulagina, D.I.Kochetov, V.Karimova kabi olim va olimalar tomonidan tadqiq etilgan. L.M.Fridman va I.Yu.Kulagina o'quvchilar shaxsining rivojlanishida o'smirlikdan o'spirinlikka o'tish o'ziga xos xususiyatga ega ekanligini ko'rsatib, bu, eng avvalo, ularda o'zini takomillashtirish istagi (yoqimli bo'lish)ning kuchayishi va o'qishga bo'lgan qiziqishining o'sishi bilan tavsiflanishini aytgan edilar. Eng avvalo, o'qituvchining o'zidafarazlar qo'yish, darsni loyihalay olish rivojlangan bo'lsa, u ta'limda tafakkur o'stira olishini pedagog R.Ibragimov ham isbotlab beradi.

Pedagogik va metodik adabiyotlarda o'quv-tarbiyaviy ishlarning sifati va samaradorligini oshirish uchun muammolarni majmuai o'rganish lozim.

Yuqoridagi kuzatishlardan shu narsa ma'lum bo'ldiki, tafakkur o'stirish uchun o'quvchini har tomonlama o'rganishga, ularning ruhiyatiga kirib borish, darsga qiziqitira olish ahamiyatli hisoblanadi. Chunki "qiziqishlar bo'lmasa yoki yetarli ozuqa olmasa, hayot zerikarli.

Qiziqishni boshdan kechirayotgan individda izlanish, hamma narsaga aralashish, yangi axborot olish yo'li bilan tajribasini kengaytirish, o'zida qiziqish uyg'otgan ob'ektda yaqinlashish xohish paydo bo'ladi.

Psixolog R.Asomova e'tirof etishicha, motivlar shaxsni aqliy-amaliy harakatlarga, muomala jarayoniga undovchi, hulq-atvorni qondirish bilan bog'liq sababiyat.

O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga doir bir qancha psixologik tadqiqot ishlari olib borilganligi yuqorida bayon qilindi. Biroq ayni umumta'lim maktabi o'quvchilarida tafakkurni rivojlantirish, ularda motivatsiya hosil qilish lozimligi, informatika fanni falsafiy asosda tashkil etish hozirgi informatika fanida maxsus tadqiqot sifatida o'rganilmagan. shuning uchun mazkur tadqiqot ishimiz informatika fanida o'quvchilarda motivatsiya hosil qilishda qo'l keladigan metodik ishlanmalar, tavsichiyalar tizimi ishlab chiqilganligi bilan dolzarb.

Informatika fanini o'qitishda metodist olim va amaliyotchilar tafakkur rivojlantirishning u yoki bu tomonlarini tadqiq qilishga muvaffaq bo'lishgan. A.A.Abdudodirov, M.Aripov, Ch.B.Normurodov, Boboqulova, U.Sh.Begimqulovlarning tadqiqot ishlarida tafakkurni rivojlantirishning ma'lum jihatlari o'zining ilmiy ifodasini topgan. Tafakkurni rivojlantirishda tahlil malakasini takomillashtirish muhim.

Informatika fanini o'quvchilarga singdirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish masalasida A.A.Abdullaevning ishlarini ko'rsatish mumkin. Fikr mustaqilligi uning sermahsulligi samaradorligida ko'rinadi. Agar inson tomonidan muayyan vaqt ichida ma'lum soha uchun qimmatli va yangi fikrlar, g'oyalari, tavsiyalar yaratilgan, nazariy hamda amaliy vazifalar hal qilingan bo'lsa, bunday kishini mustaqil tafakkur sohibi deyish mumkin.

Xulosa va takliflar. Interpretatsion faollik o'qituvchidan informatsion-izlanuvchanlik metodlarini talab qiladi va o'quvchida ma'lum darajada kreativ faoliyatni ta'minlaydi.

Informatika fanini o'qitishni falsafiy asosda tashkil etish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash – davr taqozasi. Tadqiqot ishimizning yana bir muhim jihati shundaki, falsafiy mushohada o'qitishda o'quvchilar faoliyatini faollashtirishga, innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llashga zamin hozirlaydi va o'qitish tamoyillarini ko'rsatib beradi. Shuningdek, umumta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya berishda integratsiya masalasini hal qiladi. Ta'lim-tarbiyada mashg'ulotlar rang-barangligiga erishish, motivatsiya hosil qilish va shu yo'l bilan tafakkurni rivojlantirish yo'l – yo'riqlari ko'rsatib berilgani bilan tavsifli. Mazkur tadqiqot ishi mohiyat e'tibori bilan informatika fanini o'qitish jarayonida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga o'rgatishning ilmiy – metodik asoslariga bag'ishlangan.

Yuqorida tilga olingan ishlar ilmiy izlanishlarimiz uchun nazariy asos bo'lib xizmat qildi. O'z-o'zidan ma'lumki, informatika fanini o'qitishda o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish masalalarining zamonaviy ta'lim texnologiyalar bilan bog'lab o'rganilishini qoniqarli deb bo'lmaydi.

Shu kunga qadar informatika fanini o'qitish metodikasiga doir ilmiy-tadqiqot ishlari, risolalar hamda metodik qo'llanmalarda zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish, bahs-mulohazalarni darslar tashkil etish, informatika faniga doir atamalarini innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'rgatish; informatika fanini falsafa hamda mantiq qonunlari, shuningdek, boshqa fanlar bilan o'zaro bog'lab o'qitish yo'l-yo'riqlari haqida aniq ma'lumotlar deyarli uchramaydi. Ushbu tadqiqot ishi umumta'lim maktablaridagi mana shu kematiklikka barham berishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR

1. Alimasov V. Falsafa yoxud fikrlash lazzati. -T.: "Ma'naviyat", 2001. -B. 102.
2. Irisov A. Abu Ali ibn Sino hayoti va ijodiy merosi. -T.: "Fan", 1980. -B. 117.
3. Karimov I.A. Adolatli jamiyat sari. -T.: "O'zbekiston", 1998. -B. 159.
4. Ma'naviyat yulduzlari. -T., 1998. -B. 91-92.
5. Tulanov J. Dialektika nazariyasi. -T.: "O'zbekiston", 2009. -B. 156.
6. Choriev A. Inson falsafasi. -T.: "Chinor", 2002. -B. 103.
7. Shamsiddinov H. Funksional – semantik sinonimlarni yuzaga keltiruvchi psixolingvistik omillar. /O'zbek tili va adabiyoti. -1997. -2-son. -B. 32.
8. Ergashev I. Taraqqiyot falsafasi. -T., 2000. -B. 28.
9. Ne'matov H., Bozorov O. Til va nutq. -T., 1993. -B. 5.
10. Babinskiy Yu.K. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari. -T.: "O'qituvchi", 1990. -B. 27.
11. G'oziev E. Tafakkur psixologiyasi. -T.: "O'qituvchi", 1990. -B. 176.
12. Ibragimov R. Problemnnyy podxod obucheniya mladshix shkolnikov. Avtoref. diss... kand. ped. nauk. -T., 1981. -16 s.
13. Kachetov A.I. Pedagogicheskoe issledovanie. -Ryazanov, 1976.
14. Karimova V. Psixologiya. -T.: "A. Qodiriy nomidagi xalq merosi", 2002.
15. Asomova R. Kasb tanlash motivatsiyasi va uning dinamikasi. Ped. f. n. diss... -T., 2002. -195 b.